

Anmeldelser

Ove Christensen

Tingene er, hvad de ligner!

Tankestreger. Essays om Walter Benjamin. Redigeret af Tore Eriksen m.fl. Modtryk. 1989. 143 sider, kr. 155,-.

Henning Goldbæk: *De tavse sireners sang. Oplysningens dialektik hos den tidlige Walter Benjamin.* Museum Tusulanums Forlag. 1990. 159 sider, kr. 183,-.

Walter Benjamin - Oversat. Redigeret af Tore Eriksen. Slagmark. 1989. 230 sider, kr. 95,-.

Hans mål er at blive en kyndig læser af bykort, der samtidig forstår sig på at gå vild.

Susan Sontag om Benjamin.

I *Negative Dialektik* beskæftiger Th. W. Adorno sig atter en gang med forholdet mellem sag og fremstilling og det at tænke det ikke-identiske; det særegne og enestående. Den negative dialektik, der allerede på et tidligt tidspunkt er operativ i Adornos tænkning, er på mange måder en opsamling af nogle af denne særlige tænkenådes grundelementer, samtidig med stadig nye gennemspilninger og afprøvninger af den.

Målet med denne »dialektik i stilstand« er at få objektet selv til at tale ved at frisætte det i forhold til subjektets intentionalitet - uden at prisgive fornufte og dermed intentionalitet. Fornuft er for Adorno en besindelseskategori, som skal gøre det muligt at tænke det andet i dets andethed; uden hævnfølelse og uden at reducere det til det ene: begrebet. »Var spekulation over forsoningens tilstand tilladt, så kunne man i den hverken forestille sig den uskelnede enhed af subjekt og objekt eller dens fjendtlige antitetik; snarere det forskellige kommunikation. Først da ville begrebet kommunikation, som objektivt begreb, komme til sin ret«, siger han i en lille artikel »Om subjekt og objekt« fra 1969.

Den profane tænkning - oplysningens projekt - foretager en dobbelt reduktion, når den tilskærer tænkningen til projektets formål. Det religiøse, mystiske, oversanselige, overtroiske element borteskamorteres samtidig med det konkrete, særegne, enestående, individuelle etc. som følge af profaneringen og beherskelses-intentionen i tænkningen. Derfor fordrer Adornos negative dialektik en besindelse på såvel det særegne som det metafysiske element i tænkningen. En besindelse både på det der er mindre end begrebet, og på det der er mere end begrebet. Såvel det konkrete værende, som det der peger ud over det værende i en anfægtelse af det værende som begrænset til det nuværende, er elementer i den negative dialektik. Allerede i første sætning af *Negative Dialektik* slår Adorno dette sidste element fast, når han siger: »Filosofi, som en gang syntes forældet, holder sig i live da øjeblikket for dens virkeliggørelse blev forsømt«, og når han i sidste sætning i

K&K ANMELDELSER

værket siger om den negative dialektik, at den som tænkning »er solidarisk med metafysik i øjeblikket for metafysikkens fald«.

De to elementer, der her er trukket frem fra Adornos tænkning, er inspireret af *Walter Benjamin*, hvis tænkning befinder sig oscillerende mellem det mikrologiske blik på det konkrete og en jødisk-kabbalistisk forsonings-metafysik. Hos Benjamin produceres forholdet mellem det konkrete og det metafysiske i sproget; i skriften.

Det er temmelig sikkert dette, der har bevirket den utrolige interesse, der aktuelt bliver Benjamin og hans tænkning til del, hvad enten man kikker på det europæiske kontinent eller Guds eget land: USA. Det er Benjamins reflekterede sprogfilosofiske tænkemåde, der gør det muligt at passe receptioner af ham ind mange forskellige steder.

Benjamin bliver aktualiseret, men det betyder ikke kun eller udelukkende, at man tilfældigvis har fået øje på hans skrifter igen. Det er tidens problematikker, der i den særegne benjaminske forstand aktualiserer Benjamins tanker. Som *Henning Goldbæk* skriver i sin *De tavse sireners sang*, betyder aktualisering »ikke vilkårlig projektion, men erkendelse, der transcenderer den nuværende horisont for at begribe det fortrængte, der for Benjamin samtidig er det objektive«. Tiden er atter blevet moden til refleksioner som er bundet til deres sproglige karakter, og som ikke er reduktible til en nominalisme.

En tematisering af forholdet mellem det konkrete og det metafysiske i sproget går igen i stort set samtlige artikler i antologien *Tankestreger. Essays om Walter Benjamin*, der sidste år udkom

på Modtryk. Bogen er et forsøg på en præsentation af en ny Benjamin-reception, hvor Benjamins religiøst-metafysiske udtryk tages alvorlige og ikke blot ses som uheldige sideeffekter, der skal skæres bort for at komme ind til den kritiske kerne hos Benjamin. Helt i tråd med den nye receptionsbølge stilles der skarpt på forholdet mellem erfaring og fremstilling, hvor pointen er, at erfaringen i det senmoderne stiller helt specielle krav til udtrykket, hvor det profane - semiotiske - sprog ikke kan være hele sandheden; indholdet. Der er med andre ord *både* det mente og måden at mene på: fremstilling; og disse to forhold - to sprog - står i et modsætningsforhold, der gensidigt henter næring fra hinanden.

Bogen indledes med Benjamins artikel »Lære om det lignende«, hvor forholdet mellem det mikrologiske blik og det metafysiske element gennemspilles med kategorien 'usanselige ligheder' som centralt omdrejningspunkt. Kategorien 'usanselige ligheder' viser hen til en for menneskene fundamental mimetisk evne. Evnen består i at se eller producere ligheder, som de til stadighed viser sig for os; ligheder som er, fordi de bliver set. Benjamin fremdrager en tidligere anerkendt lighed mellem det enkelte menneske og stjernernes konstellation på den enkeltes fødselstidspunkt. Der er en lighed mellem stjernernes konstellation og menneskets skæbne.

Eksemplet med stjernebilledet viser, at erkendelsen ved usanselige ligheder ikke ligner erkendelse i gængs forstand, hvor erkendelsen i princippet kan opbevares og gentages. »Fødselsøjeblikket, som her skal være af-

K&K ANMELDELSER

gørende, er imidlertid et Nu. Det får os til at fæste blikket ved en [...] ejendommelighed inden for området for lighed. Opfattelsen af den er i hvert tilfælde bundet til en pludselig opblussen. Den haster forbi, kan måske genvindes, men kan egentlig ikke fastholdes, ligesom andre perceptioner«. Ligesom for *Platon*, hvor erkendelsen kun kunne fremkomme blitzagtigt i en mystisk gnist, gælder det for Benjamin, at ligheder ikke er varige, men kun fremkommer glimtvis. (For en diskussion af dette spor kan henvises til *Lars Erslev Andersens* glimrende bog: *Allegori og mimesis. Platon-Benjamin tur/retur*. Modtryk)

Evnen til at se ligheder, som eksempelvis den mellem stjernenes konstellation og den enkeltes skæbne, er dog ved at forfalde. Menneskene er ved at miste evnen til at se ligheder; i det mindste direkte. Men den mimetiske evne er vandret over i - og derfor bevaret i - sproget og i skriften. »Således ville sproget være den højeste anvendelse af den mimetiske evne: et medium, i hvilket de tidligere evner til at mærke sig ligheder skulle være indgået så restløst, at sproget nu udgør det medium, i hvilket tingene mødes og træder i forbindelse med hinanden, ikke længere direkte, som tidligere i seerens eller præstens ånd, men derimod i deres essenser, deres mest flygtige og fine substanser, ja aromaer. Med andre ord: skrift og sprog er dét synskheden i løbet af historien har overdraget sine gamle kræfter til«, siger Benjamin.

Det er i sproget og skriften, at man kan producere - se - de ligheder, der tidligere af seere og andre blev set -

produceret - i uden-verdenen. Dette skyldes sprogets mimetiske egenskaber. Ligheder i stjernebilleder bliver til ligheder i skrift: *skriftsbilleder*.

I direkte fortsættelse heraf skriver Lars Erslev Andersen i antologiens bedste danske bidrag »Benjamin on the Move« om brugen af Benjamin i Amerika«. Andersen tager udgangspunkt i den franske kulturanalytiker Jean Baudrillards rejsebog *Amerika*. I denne optegner Baudrillard »tegn, billeder, ansigter og rituelle handlinger« i det primitive Amerika; »modernitetens oprindelige version«. Det interessante er nu for Andersen, at den strategi Baudrillard benytter sig af for at kunne fremstille Amerika er analog med Benjamins begreb om det allegoriske fra værket om det tyske sørgespil. Det er hypermodernitetens tømning af værdier og mening der gør, at tingene stiller sig allegorisk an; uden henvisning til en nok så fraværende mening. Dette giver et særligt forhold mellem sag og fremstilling. Der er »korrespondens mellem Baudrillards Amerika og Walter Benjamins tyske barok: de beskriver begge en bevægelse fra mening over billed til billedskrift. Der er *lighed* mellem 80'ernes Amerika og barokkens Tyskland, men den træder først frem efter en udstening af såvel de sociale tankesæt som adfærdsmønstre. Billedskriften eller forsvindingens æstetik producerer ligheder, der således hverken har en empirisk eller idealistisk begrundelse, men som først fremtræder efter en meningsudtømning«, skriver Andersen og fortsætter med at slå fast, at dette netop er, hvad Benjamin betegner med sit begreb om allegori, og det er tillige

K&K ANMELDELSER

her »læren om det lignende« bliver en konstruktiv strategi i kulturanalytisk perspektiv.

Udover fremdragelse af ligheder mellem Benjamin og Baudrillard er sigtet i Andersens artikel at vise, hvordan inspirationen fra Benjamin indskriver sig i to forskellige skoledannelser. Den første forsøger at diagnosticere det postmoderne, hvor der skelnes mellem metaforiske og metonymiske referencehandling. En diskussion som i sit udgangspunkt er speciel amerikansk, men som via forskellige inspirationer er blevet importeret til Europa, og derved har ført den i forvejen tvivlsomme diskussion mellem modernisme og postmodernisme langt ud i hampen.

Den anden 'skole' er den dekonstruktive, hvor specielt Derridas Benjaminlæsning betragtes som kanonisk. Forskellen mellem det semiotiske og menende sprog på den ene side og det mimetiske og 'Art des Meinen'-sprog på den anden er selve sprogets sprogthed; en fraværende forskel. Dette svarer til Derridas oprindelige spor som arkeskrift; altså som en forskelssættende forskel, der ikke selv kan positioneres.

Andersen trækker i sin artikel på en række pointer fra Paul de Mans artikel »Konklusioner: Walter Benjamins' Die Aufgabe des Übersetzers«, der på glimrende vis afslutter antologien.

Virkelig læseværdig er tillige Morten Haugaard Jeppesens artikel om Benjamins historiefilosofiske teser, hvor de sættes ind i en svag kontekst. Denne artikel er den eneste som vover at forholde sig kritisk til Benjamin og hans forsoningstænkning, der ses som

en reminiscens af en totalitetstænkning. Det handler for Jeppesen i forlængelse af Gianni Vattimo om at opløse denne totalitetstænkning. »En læsning af Benjamin, der ikke uden videre er til sinds at afskrive de historiefilosofiske teser som endnu et bidrag til den utroværdige millenaristiske genre, må indskrive sig i, uddybe og radikaliserer denne opløsning [...] Den millenaristiske drøm om et totalt gentilegnet nærvær træder tilbage for en kritisk *åndsnærværelse*, der er 'svag', fordi den ikke opererer med endegyldige garantier, men hvis styrke det omvendt er, at den med så meget mere vægt kan gøre sig gældende her og nu«.

Der er flere interessante artikler i denne stærkt tiltrængte bog om Benjamin. Perlen i antologien er Susan Sontags artikel »Under Saturns tegn«, hvor der redegøres for melankolien som den afgørende faktor i Benjamins personlighed og dermed tillige i hans skrift. Tankevækkende er tillige Henning Goldbæks artikel om den tidlige Benjamin og dennes sprogfilosofiske affinitet til Franz Kafka. Artiklen er en smagsprøve på Goldbæks selvstændige værk om »Oplysningens dialektik hos den tidlige Walter Benjamin«: *De tavse sireners sang*. Der er en klar rød tråd i hele Benjamins værk, hvis man sætter focus på Benjamins sprogfilosofi. De tidlige metafysiske og sene materialistiske skrifter bindes sammen omkring modsætningen i sproget mellem det abstrakt dømmende sprog og det konkret mimetiske. Oplysningens dialektik befinder sig mellem begrebssprogets profane rationalitet, der har beherskelse og modsigelsesfrihed som omdrejningspunkt og det magiske sprogs mes-

K&K ANMELDELSER

sianisme.

Henning Goldbæk har skrevet en meget instruktiv bog om Benjamin. Blandt andet markeres tydeligt forbindelsen mellem Benjamins tænkning og den daværende fremtrædende ny-kantianske systemfilosofi, som hele Benjamins forfatterskab også kan ses som en kritik af og et opgør imod. Desuden markeres Benjamins forbindelse med den centraleuropæiske kulturs forfald, hvis helhedstænkning Benjamins tænkning er en aktualiserende redning af. Benjamin vender ikke hverken begrebet eller helheden ryggen, men markerer såvel det særegne, det begrebslige og det metafysiske, uden at (kunne) pege på, hvordan man kommer fra det ene til det andet. De forskellige dimensioner indgår i sproglige konstellationer, der relativiserer dem hver især, men uden at en af dimensionerne hævdes at indholde sandheden. Goldbæk demonstrer bla. dette i en granskning af værket: *Det tyske sørgespils oprindelse*, hvor allegorien dels er det meningstomme og dels et guddommeligt ciffer, og hvor symbolets helhed ikke i sig selv anfægtes. Symbolet bliver kritisabelt når det ureflekteret postulerer en helhed, uden belysning til den historiske lidelse, helheden til stadighed bidrager til. Symbolet er kun falsk som falsk totalitet. Helheden i symbolet er nok et mål, men symbolets totalitet kan ikke retfærdiggøres i en uretfærdig historisk situation.

Goldbæk gennemgår Benjamins udvikling fra disputatsen fra 1919 om »romantikens kunstkritik« over artiklen om Goethes *Valgslægtskaber* til hovedværket *Det tyske sørgespils oprindelse*. Sammen med den politiske

udvikling i forbindelse med »ungdomsbevægelsen« hævdes der en rimelig kontinuitet i Benjamins engagement - filosofisk såvel som politisk. I et afsluttende kapitel lægger Goldbæk afstand til Benjaminreceptionerne foretaget af Adorno og Bloch. Den første negligerer den utopiske dimension hos Benjamin, medens den sidste overbetoner den. Dette sidste kapitel er klart det mindst overbevisende i bogen.

En del af de centrale tekster fra Benjamins hånd omkring sprogfilosofiens afgørende rolle for hans tænkning finder man oversat i *Walter Benjamin - Oversat*, som er udkommet i Slagmarks Skyttegravsserie. Som der står i forordet drejer det sig for denne udgivelse om »at bringe nogle oversættelser af Benjamin«; »at vælge Benjamin-tekster, der har oversættelse som afgrænset tema«; »at oversætte internationale kapaciteters Benjamin-kommentarer til skandinavisk, der for det fjerde omhandler - lige præcis Benjamins oversættelsestematik«.

Med Benjamins sprogfilosofi in mente er oversættelse ikke nogen simpel kategori. Sproget er ikke kun et indhold; 'en menen' eller 'meddelelse', der ville kunne transformeres til et andet sprog med en acceptabel fejlmargen, men tillige en bestemt form for 'menen', et konkret sprog. Sproget er ikke kun abstrakt, men tillige konkret og metafysisk. Dette gør selv oversættelsesprocessen problematisk for som Benjamin selv udtrykker det: »Det væsentlige ved kunsten er ikke meddelelse, ikke udsigelse. Alligevel kan den oversættelse, som vil formidle, intet meddele andet end meddelelsen, altså noget uvæsentligt«. Dette citat

K&K ANMELDELSER

stammer fra essayet: »Oversætterens opgave«, som sammen med essayet »Om sprog overhovedet og om menneskets sprog«, er de væsentligste for forståelsen af den her omhandlede problematik.

I forbindelse med Benjamins diskussion af oversættelse træder hans særegne sammentænkning af det konkrete og det forsoningsmetafysiske klart frem. Sprogenes oprindelse har deres udgangspunkt i et oprindeligt og guddommeligt sprog (det rene sprog), som i sig indeholder sandheden (forsoningen). De konkrete sprog er afledt af dette og de indeholder alle sammen dele af denne guddommelige sandhed. Derfor siger alle sprog det samme, men de kan samtidig ikke sige sandheden. »Alle overhistoriske slægtskaber mellem sprog beror på, at der i ethvert af dem som helhed altid er ment eet og det samme, som imidlertid aldrig kan opnås af et enkelt af dem, men kun som den samlende helhed af gensidigt supplerende intentioner: det rene sprog [...] Præcist at fatte denne lov, een af sprogfilosofiens grundlæggende, er i intentionen at skelne det mente [Gemeinten] fra den måde, hvorpå der menes [Art des Meinen]. [...] Ligesom nemlig skårene af et kar, for at kunne sammenføjes, må følge hinanden i de mindste enkeltheder, men ikke behøver at ligne hinanden, således må oversættelsen, i stedet for at gøre sig lig med originalens mening snarere kærligt og indtil enkeltheder forme sig efter dens måde at mene på i det egne sprog, for så at gøre begge erkendbare som brudstykker af et større sprog, ligesom skårene er brudstykker af et kar« (s. 75f og 80). At Benjamins tale om

oversættelse derfor har langt videre konsekvenser end den enkelte oversættelsesprocedure turde dermed være antydnet.

Udover oversættelser af Benjamin er der oversættelser af Adorno, Carol Jacobs, Derrida, Rodolph Gasché og Herman Schweggenhäuser.

Det er dog langt hen af vejen problematisk med *Oversat*, at den er en bogstavelig oversættelse af Benjamin, og derfor overhovedet ikke selv tager hensyn til Benjamins overvejelser angående oversættelse. Sproget er uelegant og man får ikke fornemmelsen af, at teksterne skulle indeholde nogen æstetisk værdi i sig selv. Men det er imponerende, at Slagmark kan sende en bog på 230 sider på gaden til kun 95 kroner!